

Pekka Elo, Merja Mähkä ja Arto Siitonen

Filosofian ja ETn reaalikoe keväällä 1998

Vaikka keväällä ylioppilastutkinnosta keskusteltiin julkisesti ehkä tavallista enemmän, ei se tällä kertaa koskettanut paljoakaan filosofiaa tai elämäntutkimustietoa. Tietämättä vielä vastaus-tilastoista tilanne vaikuttaa tavalliselta — vastausten määrä lisääntyy ja kouluissa annetut pisteet pysyvät hyvin samoina toisen luvun jälkeenkin.

Filosofian vastaukset keskittyivät tehtäviin 1, 4 ja 5. Ensimmäinen on niin sanottu peruskurssitehtävä, joten keskittyminen siihen ei yllätä. Sen sijaan tehtävät 4 ja 5 syventävien kursien tehtävinä ovat vaativampia, mikä tullee näkymään myöhemmin näistä tehtävistä saatujen pisteiden keskiarvossa. Elämäntutkimustiedossa vastaukset hajaantuivat hyvinkin tasaisesti kaikkiin tehtäviin — on toinen asia, onko tämä toivottavaa vai osoitus tehtävien liian pienestä erottelukyvyistä suhteessa pakollisiin kursseihin ja syventäviin kursseihin.

Filosofia

Kaksi ensimmäistä tehtävää tehdään siis pakollisen kurssin alueelta. Ne haarukoivat lukion käyneiden yhteistä filosofista yleissivistystä; perusongelmia ja kaikista keskeisimpiä teorioita sekä käsitteitä. Tällä kertaa käytännöllisen puolelta tehtävä koski ongelmaa moraalisen teon tarkoitukselta. Teoreettisen puolelta kysyttiin yksikantaan, mitä metafysiikka on, ryhdyttynä ohjaavalla lisäkysymyksellä "mitä tietoa se meille voi antaa".

Pääasiassa moraalitehtävä oli käsitelty oikein, vaikka jossain määrin esiintyi pelkkiä moraalifilosofian esitelyitä. Heinzin dilemmaa versioitiin ja pohdittiin monessa vastauksessa. Yksi vastaaja sovelsi mielenkiintoisesti Nietzscheä esittäen, että Nietzscheen mukaan tietoisien valinnan tuloksena tehty teko on moraalinen ja siten hyvä. Tulkinta on hieman eksyksissä, sillä sitä seuraamalla päädytään väittämään, että mikä tahansa teko, tehty missä tahansa tiedostuksessa tarkoituk-

seksa, on hyvä. Nietzscheen yhdistäminen kysymykseen olisi silti kiintoisaa; yhtenä moraalifilosofisena lähestymistapana, jossa teon hyvyttä/pahutta ei välittömästi ja yksinkertaistaen sidota teon tarkoitukseen. Toisaalta voidaan katsoa Nietzscheen ajatelleen teon olevan moraalinen, mikäli se tähtää yliihmisyyteen ainoana päämääränään ja tarkoituksenaan. (On toinen asia, kuka Nietzscheen mukaan yliihmisyyttä on kykeneväinen tavoittelemaan tai onko orjamoraali moraalialia.) Niin Nietzscheen kuin koko kysymyksenkin kohdalla olisi antoisaa pohtia "tarkoituksen" merkitystä: yleensä tarkoitus teon oikeellisuuden määrittäjänä samastetaan jonkinlaiseen oikean toiminnan periaatteeseen ja asetetaan vastaan konsekventialismia. (Tämän suuntaista vastausta odotettiin yo-kokeessakin.) Mutta mikä on tarkoituksen funktio esimerkiksi hyve-eettisessä kontekstissa, jossa teon hyvyys perustuu paitsi tarkoitukseen, myös tekijän luontelaatuun? Entä mikä on tarkoituksen rooli Kantilla? Palautuuko tarkoitus lopulta puhtaan käytöllisen lain kunnoitukseen. Onko tarkoitus "tarkoitus pyhittää keinot" — mielessä teon moraalisen hyvyyden tai pahuuden ratkaisijana sittenkään kovin tavanomainen filosofiassa?

Metafysiikka tehtävään vastattiin suhteellisen vähän, mutta usein briljantisti. Kovin harvat vain lähtivät (uskaltautuivat) sille linjalle, että metafysiikka ei anna meille mitään tietoa ja joutaa roviolle. Metafysiikkaa esiteltiin ontologian, teologisen filosofian ja kosmologian käsitteiden kautta. (Herää kysymys, onko jako peräisin jostain oppikirjasta?)

Tehtävät 3,4 ja 5 lähtevät syentävien kurssien pohjalta. Leibniz-tehtävään vastattiin vähän, mutta hyvin. Voidaan tietysti keskustella kuinka keskeinen hahmo Leibniz on lukion filosofiassa. Mutta vaikka meillä on suhteellisen tarkka intuitiivinen käsitys filosofian keskeisestä aineksesta, meidän tulee silti jatkaa keskustelua siitä, miten määritellä se kanonisoimatta sitä kahleeksi.

Sattumusta (4) ja valehtelijan paradoksia (5) koskevat tehtävät osoittautuivat hankaliksi ehkä siksi, että niihin pyrittiin vastaamaan hyvinkin vaatimattomilla filosofian tiedoilla. Hyvin useat vastaajat julistivat, että sattumaa ei ole ja vastaavasti psykologisoivat paradoksin ryhtymällä pohtimaan miksi joku valehtelee. Valitettavan usein ei ymmärretty, että valehtelijan paradoksi on itseensä viittaava lause, ja oletettiin että se, mitä sanon seuraavaksi, tulee olemaan valhe. Tällainen lähestymistapa johtaa kuitenkin helposti harhaan. Muutamassa vastauksessa esitettiin, että lauseen voi käsitellä kahdella tavalla; joko itseensä viittavaksi tai erheellisesti tulevaan viittaavaksi lauseeksi. Itseensä viittaavaan lauseen problematiikkaa ei peruskurssilla yleensä käsitellä, joten sitä tuntemattomalle yo-koekysymys saattoi vaikuttaa mukavalta pohdiskelutehtävältä ja lähinnä eettiseltä pulmalta. Pohdinta psykologisoi sekä "meidän" suhtautumisen vastaantuliaan että hänen aivoituksensa: Mitä tekisimme jos joku kadulla vastaantulija ilmoittaisi, että se mitä nyt sanon on valhe? Suhtautuisemmeko sen mukaan tunnemmeko hänet vai emme? Miksi hän ilmoittaa valehtelevansa? Tarkis-

tuksessa kävi ilmi, ettei valehtelijan paradoksi ole tuttu kaikille opettajilekaan.

Tulevaisuudessa oman lukunsa ja pohdintansa ansaitsee selvästi lisääntynyt teologispohjainen filosofointi. Sattumaa pidettiin mahdottomuutena, koska jumala on määrännyt kaiken ennalta. Monen vastaajan intuitio oli outo, väitettiin, ettei lottovoitto koskaan osu kohdalle sattumalta. Todennäköisyyslaskennan perusteiden pitäisi yo-kokelaille olla tuttuja matematiikan tunneilta, joten heidän toiveikkautensa lottorivien suhteen yllättää. Ymmärrettävästi filosofian reaalikokeessa ei pisteitä tipu toteamuksesta, että jotkut uskovat kaiken olevan kirjoitettu tähtiin. Mutta vakaumuksellinen usko jumalan ennaltamääräämään tulevaisuuteen on ongelmallisempi. Voidaan kuitenkin vaatia, että vastaaja osaa suhteuttaa teologisen lähestymistapansa filosofiseen. Filosofian vastaukseen kuuluu kriittisyys ja epäily. Predestinaatiosta vakuuttuneenkin tulee filosofisessa kontekstissa kysyä, mitä jos ennalta määräävää jumalaa ei olekaan. Sillä juuri vastaus seurauksineen on uskon perusta! Helsingin Sanomat kirjoitti, että kevään filosofian tehtävät olivat vastenmielisiä lauseanalyysijä. Simputuksesta ei kuitenkaan ole kysymys; lauseanalyysit ovat perusfilosofiaa.

Filosofian jokeri oli keväällä (taas kerran) lukion opetus suunnitelman perusteista. Ehkä sillä on tulevien lukiolaispolvien itseyemmärrystä kasvattava vaikutus. Tehtävään ei vastattu paljon, mutta laadultaan vähintään kohtuullisesti. Useat vastaajat laittoivat sitaatin kaikki hyvät asiat antiikin filosofian piikkiin, mikä sinällään oli osoitus luovasta mielestä, muttei aikakauden filosofian oikeasta hahmotuksesta. Tehtävä ei vaatinut filosofista erityisosaamista, sillä hyvät historian tiedot olisivat riittäneet erinomaiseenkin vastaukseen.

Elämäkatsomustieto

ET:ssä peräti kuusi ensimmäistä tehtävää liittyvät pakollisiin kursseihin. Oppiaineessa ihmisoikeudet ovat aina esillä — eivät ainostaan yleismaailmallisen ihmisoikeuksien julistuksen juhluvuotena. Taas kannattaa muistaa, ettei pelkkä ihmisoikeuksien esittely ole vastaamista kysymykseen "miten ihmisoikeuksien voidaan perustella". Monet esittelivät aihetta laajasti, mutta heikosti argumentoiden. ET-vastauksia arvostellessa on pidettävä mie-

lessä, että täydellistä filosofisen oikeusajattelun kartoitusta ei välttämättä tarvitse tehdä, mutta perusteltaessa ihmisoikeuksia sitä on sivuttava. Hyvään vastaukseen kuuluu myös perusteluiden kritiikki. Kuinka yhdistää relativistinen kulttuurikäsitely universaaleihin ihmisoikeuksiin? Oikea vastaus voi rakentua ajatukselle, että ihmisoikeuksia ei viime kädessä voida perustella — mutta niitä on olemassa, ja niiden voima riippuu monista seikoista. Tai vaihtoehtoisesti; huolimatta ihmisoikeuksien metafysisestä luonteesta, ne ovat hyödyllisiä fiktioita, jotka selkiyttävät ajatteluamme ja ohjaavat toimintaamme oikeaan suuntaan.

Toinen tehtävä liittyi elämäntapaan ja sen hahmottamiseen, kolmas koski makuusioiden laajuutta ja neljäs oli enemmän tai vähemmän sattumalta "Toulmin-tehtävä" (hänen kirjansa *Kosmopolis* ilmestyi suomeksi samalla viikolla pääministeri-filosofi P. Lipposen esipuhein). Vastauksia oli kohtuudella niin määrältään kuin laadultaan.

Viides tehtävä käsitteli sopeutumista ja sopeutumattomuutta yhteiskuntaeettisenä kysymyksenä. Todella ilahduttavaa oli se, että lähes jokainen vastaaja eritteli liiallista sopeutuvaisuutta ongelmana ja dynaamista sopeutumattomuutta inhimillistä kehitystä — niin hyvinvoinnin kuin oikeudenmukaisuudenkin kannalta — edistävä tekijänä. Tehtävät 6-9 liittyivät syventävin kursseihin. Taide saa aina omat kannattajansa. Vertaillaessaan tieteen ja taiteen pyrkimyksiä yksi vastaaja pohti mielenkiintoisesti estetiikan etiikkaa. Hän kirjoitti taiteilijoista, jotka pitivät atomipommin räjähdystä esteettisenä. Vastaaja kysyi, onko tämä "rumuuden estetiikkaa". Kysymyksen olisi luontevasti voinut yhdistää tieteen kritiikkiin; sillä tuottaahan tiede myös epätoivottavia keksintöjä. Onko sellaisia taiteessa, onko "rumuuden estetiikka" epätoivottavaa?

Nathan Viisaan vertaus löysi kovin harvoja sen hyvin tulkinneita vastauksia. Elisabeth Rehn -sitaatti tuotti tavallisia vastauksia. Vihan noidankehän katkaisemiseen omassa elämässä haettiin ratkaisua sellaisista rationaalista selityksistä, ettei viha kannata, se lisää omaa ja muiden pahaa oloa. Kun tämän ymmärtää, ihminen valaituneena katkaisee kehän. Parempia lähtökohtia vastaukseen olisi ollut pyrkiminen tiedon lisäämiseen tai eettisen



suvaitsevaisuuden saavuttamiseen. Osuvien esimerkkien, kuten ksenofobian ja rasismien, käsittely olisi ryydittänyt vastauksia mukavasti. Vihan noidankehää olisi voinut tarkastella laajemmin kuin naapurikateuden tai katkeruuden kannalta, vaikkei itse olisikaan antisemitisti ja rasisti. Suvaitsemattomuus on kuitenkin ongelmana yhteisössä, jonka jäseniä olemme — siitä nouseva vihan kehä ulottuu kaikkien jäsenten elämään. Siksi "isojen" moraalisten kysymysten pohtiminen olisi ollut perusteltua.

ET-jokerina oli postmodernistinen sitaatti Simo Knuutilan Helsingin Sanomissa julkaistusta kirjoituksesta.

Vastausten mukaan moderni on voimissaan — yleensä kaikki luottivat normaali-tieteen voimaan ja sen suureen kertomukseen. Jos tiede olisi vain yksi juttu muiden joukossa, niin tietämättömyys, rutto ja vaikka mikä olisi ovela. Tiedettä tarkasteltiin vasten vaihtoehtouskontoja, joihin suhtauduttiin kielteisesti. Tiedettä sai arvostella tieteen piirissä; katsottiin että on asiantuntijoiden tehtävä kritisoida sitä, toki edistyksen hengessä. Toisaalta tieteen ajateltiin myös joutuvan laskeutumaan jalustaltaan, mutta sen voimakasta institutionaalista vaikuttajan pallia ei kuitenkaan horjutettu. Vastaajien mielestä tieteen tulee lisätä tietoa, jotta ihmiset sen perusteella voivat rakentaa maailmankuvansa kestäväälle pohjalle. Postmoderni henki sai pihistä toreissaan; normaalitieteellinen suhtautumistapa maailmaan katsottiin oikeaksi. Radikaalia ekologista ajattelua, esim. Linkolan henkeen, ei vastauksissa esiintynyt, vaikka mm. eläinten oikeudet ovat olleet säännöllisesti yhteiskunnallisen keskustelun aiheena. Voitaisiko tästä päätellä, ettei ainkaan tämä vuosiluokka ole halukas suuriin kumouksiin?

